

PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi
PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

*Mesleki/Teknik Eğitime Geçişte Okul Rehberlik Hizmetlerinin
İşlevselliği*

*Functionality of School Guidance Services in Transition to
Vocational /Technical Education*

Prof.Dr.Şermin KÜLAHOĞLU
Uludağ Üniversitesi
Faculty of Education

Teşekkür:

**Bu makale, Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından
KUAP(E)2013/58 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.**

© 2005 - 2015

PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Mayıs/May 2015, Cilt/Vol: 11, Sayı/Num: Özel Sayı 1 /Special Issue 1

ISSN: 1305-7979

Editör/Editor-in-Chief

Doç.Dr.Sema AY

Editör Yardımcıları/Co-Editors

Doç.Dr.Elif KARAKURT TOSUN

Dr.Hilal YILDIRIR KESER

Uygulama/Design

Dr.Yusuf Budak

Tarandığımız İndexler / Indexes

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Veyssel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)

Prof.Dr.Marijan CINGULA (University of Zagreb)

Prof.Dr.Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)

Prof.Dr.R.Cengiz DERDİMAN (Uludağ Üniversitesi)

Prof.Dr.Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)

Doç.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)

Assoc.Prof.Dr.Mariah EHMKE (University of Wyoming)

Assoc.Prof.Dr.Ausra REPECKIENE (Kaunas University)

Assoc.Prof.Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)

Doç.Dr.Elif KARAKURT TOSUN (Uludağ Üniversitesi)

Doç.Dr.Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)

Doç.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)

Doç.Dr.Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)

Dr.Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)

Dr.Murat GENÇ (Otago University)

Dr.Hilal YILDIRIR KESER (Uludağ Üniversitesi)

Dergide yayımlanan yazılar- daki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayımlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilme- den kullanılamaz.

All the opinions wriVen in artic- les are under responsibilities of the authors.

None of the contents published cannot be used without being cited.

© 2005 - 2015

PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Mayıs/May 2015, Cilt/Vol: 11, Sayı/Num: Özel Sayı 1 /Special Issue 1

ISSN: 1305-7979

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof.Dr.Veyssel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof.Dr.Marijan Cingula (University of Zagreb)
Prof.Dr.Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof.Dr.R.Cengiz DERDİMAN (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Zeynel DİNLER (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Hasan ERTÜRK (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof.Dr.Erkan İŞİĞİÇOK (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Bekir PARLAK (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof.Dr.Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof.Dr.Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Doç.Dr.Hakan ALTINTAŞ (Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç.Dr.Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Doç.Dr.Canan CEYLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç.Dr.Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Assoc.Prof.Dr.Mariah Ehmke (University of Wyoming)
Doç.Dr.Kadir Yasin ERYİĞİT (Uludağ Üniversitesi)
Doç.Dr.Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Doç.Dr.Burcu GÜLER (Kocaeli Üniversitesi)
Doç.Dr.Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Doç.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç.Dr.Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç.Dr.Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Assoc.Prof.Dr. Cecilia RABONTU (University “ Constantin Brancusi ” of TgJiu)
Assoc.Prof.Dr.Ausra Repeckiene (Kaunas University)
Doç.Dr.Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Doç.Dr.Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Doç.Dr.Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Yrd.Doç..Dr.Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr.Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr.Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Doç.Dr.Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr.Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç.Dr.Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Dr.Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Dr.Murat GENÇ (Otago University)
Dr.Hilal YILDIRIR KESER (Uludağ Üniversitesi)

MESLEKİ /TEKNİK EĞİTİME GEÇİŞTE OKUL REHBERLİK HİZMETLERİNİN İŞLEVSELLİĞİ

FUNCTIONALITY OF SCHOOL GUIDANCE SERVICES IN TRANSITION TO VOCATIONAL /TECHNICAL EDUCATION

Prof. Dr. Şermin KÜLAHOĞLU
Uludağ Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi

Özet:

Bu çalışmada, ülkemiz gençlerinden bazılarını mesleki ve teknik eğitime yönlendiren yapıların, Amartya Sen'in erişebilirlik (The capability approach-CA) kuramında önerdiği ölçütlere göre bir analizinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Öğrencileri mesleki/ teknik eğitime getiren süreçteki fırsat ve engel yapılarının işleyişi (contextual data capacitantes or incapacitating) incelenmiştir. Bu çerçevede, araştırmaya katılan öğrencilerin eğitsel gelişimlerinde, hangi bireysel, sosyo-kültürel ve yapısal/kurumsal kaynakların, hangi dönüştürücü etkileri ortaya çıkardığı, öğrencinin devam ettiği okul türü ile ilişkisi içinde sorgulanmıştır.

Nitel araştırma yaklaşımıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Anadolu Teknik ve Endüstri meslek Liselerinde okuyan, alt SED kesimden, 15 gönüllü okul öğrencinin kendi durumlarına ilişkin değerlendirmelerine başvurulmuştur.

Elde edilen verilerin betimsel analizle çözümleme işlemi sonucuna göre; görüşme yapılan 15 öğrenci arasından yalnızca 3 ünün mesleki/teknik eğitime geçiş sırasında fırsat ve olanak olarak nitelendirdikleri durumların varlığından söz ettikleri görülmüştür. Grubun geriye kalan çoğunluğu (f=12) karşı karşıya kaldıkları bireysel (okul başarısı ve cinsiyet), sosyo-kültürel (ailenin maddi durumu ve kısa yoldan meslek edinmesi yönündeki baskısı) ve yapısal/kurumsal (SBS, rehberlik hizmetlerinin yetersizliği, istediği okulun uzaklığı) düzeylerde negatif dönüştürücü etkileri (engelleri) dile getirmişlerdir.

Çalışma grubunda yer alan 15 öğrenciden 7 si mutlu, ikisi, alışmış/ kabullenmiş durumdadır. 8 Anadolu Lisesi öğrencisinin sadece yarı sayısı, okuduğu bölümde mutludur. On beş öğrenciden çoğunluğu (f=8) meslek lisesine gitme kararı konusunda, hiçbir uzman desteği almadığını, rehberlik hizmetlerinden yararlanmadığını belirtmektedir. Kararlarında etkili olan kişi olarak, aile (f=7) ve yakın çevre (akraba, tanıdık, (f=6) en sıklıkla belirtilen etkenler olmasına karşın; çoğunluk (f=9), eğitim geçmişini ve eğitim çizgisini belirleyen etkeninin "kendisi" olduğunu belirtmektedir.

Eğitsel başarı ve kısa yoldan bir meslek/iş sahibi olma isteğinin, dönüştürme etkisi pozitif veya negatif yönde ortaya çıkan, en önemli bireysel faktör olduğu; kurumsal/yapısal faktör olarak SBS nin negatif dönüştürücü etkisinin öne çıktığı görülmektedir. Aile yönlendirmesi, okul rehberlik hizmetlerinin boşluğunu dolduran ve kızlar için negatif dönüştürücü etkide bir faktördür.

Anahtar Kelimeler: Mesleki/Teknik eğitim, eğitsel/mesleki yönlendirme, A. Sen'in Erişebilirlik kuramı

Teşekkür:

**Bu makale, Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından
KUAP(E)2013/58 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.**

Abstract:

In this study, it was aimed to make an analysis of the structures guiding some of the young people in our country to vocational and technical education according to the criteria proposed in Amartya Sen's Capability Approach (CA). The functionings of opportunity and obstacle structures in the process bringing students to vocational/technical education (contextual data capacitantes or incapacitating) were examined. Within this framework, kinds of transformative effects of individual, socio-cultural and structural/institutional resources on educational developments of the participant students were investigated within their relationship with the school type which the students attended.

In this study carried out with the qualitative research approach, the semi-structured interview technique was used. 15 volunteer students attending Anatolian Technical and Industrial Vocational High Schools from the low SES group were asked to give their evaluations about themselves.

According to the descriptive analysis results of the data obtained from the study, it was observed that only 3 of 15 volunteer students mentioned the existence of situations which they described as opportunity or possibility in the transition to vocational/technical education. The remaining majority of the group (f=12) mentioned the negative transformation effects (obstacles) which they encountered at individual (school success and gender), socio-cultural (family's economic status and pressure to getting a profession in a short period time) and structural/institutional (SBS, insufficiency of guiding services, remoteness of the desired school) levels.

7 of 15 students included in the study group stated that they were happy; two of them stated that they were accustomed /acknowledged. Only half of 8 Anatolian High School students stated that they were happy at the schools which they attended. The majority of 15 students (f=8) stated that they had not benefited from any specialist support and guidance services when making a decision about going to a vocational high school. Although the participant students most frequently mentioned their families (f=7) and close environments (relatives and acquaintances) (f=6) as the factors having had an effect on their decisions, the majority of them (f=9) stated that the factor determining their educational background and line was "themselves".

It was found that educational success and desire to get a profession/occupation in a short period of time were the most important factors having a transformation effect in a positive or negative way; as an institutional/structural factor, SBS appeared as having a negative transformation effect. Family guidance filling the gap left by school guidance services had a negative transformative effect for girls.

Key Words: Vocational/Technical Education, School Guidance Services, The Capability Approach

1. GİRİŞ

Gerçek eğitimin amacı geliştirmektir. Yani, “eğitim=gelişim” dir ve eğitimin tüm bileşenleri geliştirmeye odaklı olmalıdır. Bu bağlamda, öğrenci “*gelişen birey*”; eğitim “*öğrenciyi geliştirmek*”; öğretmen de “*geliştirici*” olarak tanımlanabilir.

Zaten, insanın doğası “gelişim” üzerine kuruludur. İnsanoğlu, doğuştan kendini gerçekleştirmeye, yani sürekli gelişmeye kurgulu bir yaratılıştır. Eğitim, doğuştan gelişmeye kurgulanmış olan insanın gelişimine odaklı olmalıdır.

Gelişme olanak ve fırsatlarına sahip olmak, günümüz demokratik toplumlarında en temel birey hakları arasında sayılır. Her bireyin kendi profili doğrultusunda, yani ne olabilecekse o olma yönünde gelişme hakkı vardır. Kendini gerçekleştirme, bir birey hakkı olduğu kadar, toplumun da çıkarı gereğidir.

Gelişmiş toplumlarda, tüm çocuklara kendini gerçekleştirme fırsatı sunabilen, kaliteli ve eşitlikçi eğitim sistemi arayışları sürmektedir.

Eğitimde eşitlik, genelde “*eşit kaynak sunumu*” anlayışına dayandırılmaktadır (Sen, 2000, p. 25). Bu politikalarda yalnızca, eğitim kaynaklarının dağıtımıyla ilgilenilmektedir. Kaynak sunumu yaklaşımlarının (*ressourcistes approaches*) sınırlılığını ortaya koyan ve bu politikalara karşı çıkan eleştirel analizler yapılmaktadır. Amartya Sen’in erişebilirlik (*The capability approach*) kuramı (SEK) bu eleştirel yaklaşımlar arasında en önemlilerinden biridir.

Sen’in erişebilirlik kuramı, sosyal adalet kavramına dayanmaktadır. Sen’ne göre, adalet düşüncesi, Rawls’ın (1971), savunduğu biçimde, sistemin yapılandırılmış olma özelliğine değil, daha çok o yapının zaman ve mekandaki gerçek işleyişine ve belli bir durum karşısında eşitsiz konumda olan bireyler üzerindeki gerçek sonuçlarına dikkat çeker (Sen, 2009). Sen’in yaklaşımında, düzenlemelerin yararlılık (*pragmatique*) ve herkes için her seferinde aynı sonucu sağlama (*itérative*) özellikleri önemlidir. Toplumun alt gruplarının ve bireylerinin, yaşamlarını yönlendiren seçimleri sonucunda karşılaştıkları durumların ortak özellikleri sürekli analiz

edilmelidir. Eşitsizlik durumlarının, «sosyal adaletin tavizsiz ve değişmez biçimde uygulanması garanti altına alındığında ve geliştirildiğinde, nasıl bir değişim gösterebileceği sorgulanmalıdır” (Sen, 2009, p. 120).

Sen’in erişebilirlik kuramına dayanarak, Avrupa’da eğitim sistemleri (Olympio, 2012) ve iş arayanlara sunulan destek hizmetleri (Bonvin et Farvaque, 2007) üzerine eleştirel analiz gerçekleştiren araştırmalar yapılmaktadır. Sen’in erişebilirlik kuramını araştırmamız kapsamında uygulamaya sokabilmek için bu çalışmalar başvuru kaynağı oluşturmuştur. (bknz: şekil 1). Verhoeven, Orianne et Durpriez (2007) özgür seçimin işe koşulması olgusunun, çizgisel (linéaire) bir yapıda olmadığını belirterek; kaynak sunma politikalarının, bu kaynaklardan herkesin eşit biçimde yararlanabildiği şeklindeki doğrusal kavram şemasını eleştirmektedirler. Doğrusal bakış, mevcut kaynakların herkes için seçenek oluşturabilecek biçimde dönüştürülmesi, gerçek kaynaklar olabilmesi, ulaşabilirliği ve işlerliği konularını göz ardı etmektedirler.

Pek çok engelin var olduğu bir ortamda, belli bir düzenleme, “tek bir seferde her zaman için geçerli” bir seçme özgürlüğü yaratamaz. Ayrıca, seçme özgürlüğü, doğrudan verilen, bireyin hemen sahip olabileceği bir durum değil, ortam bileşenlerinin etkileşimi içinde oluşan bir kapasitedir (s. 97)

Şekil 1 : Amartya Sen’in Erişebilme Kapasitesi Yaklaşımı *

*Kaynak : Bonvin et Farvaque, 2007, paragraf 6.

Olympio (2012) için Sen'in erişebilirlik kuramı « bireylerin değer verdikleri yaşam çizgisini seçebilmelerine uygun koşullara gerçekten sahip olmalarının önemini” vurgulamaktadır (s. 96). Erişebilirlik kuramı “bireylerin eğitim yaşamları süresince sahip oldukları gerçekten ulaşılabilir seçeneklerle/gerçek özgürlüklerle ilgilenecek, eğitim sisteminin izin verdiği biçimsel hakların ötesine” bakmayı sağlar. Sistemin başarısı ve işlerliği, bu yasal/biçimsel hakların ötesinde, kaynakların ulaşılabilirlik yönünde dönüştürülmesiyle sağlanan gerçek özgürlüklerin varlığı bağlamında ele alınır.

Erişebilirlik kuramına göre, eşit kaynak sağlama politikaları, bireylerin gerçek özgürlüğü (*real freedom*) olgusunu göz ardı etmektedir. Kamu görevi olarak, bireylere kaynak sağlamakla yetinilir, ona ulaşılabilirlik (*extent*) yani bu olanaklara bağlı olarak bireylerin gerçekte ne elde edebilecekleri veya gerçekleştirebilecekleri sorusu üzerinde durulmaz (Sen, 1990, p. 115). Amartya Sen (1992; 2009), resmi özgürlük yaklaşımlarından uzaklaşırken, bu özgürlüğün gerçekleşmesini sağlama koşullarını dikkate almayı önermektedir. Amartya Sen'in yaklaşımında, ilgi odağının, kaynaktan (*sağlanan kaynaklar/yapısal düzenlemeler/sunulan hizmetler*) kazanıma (bu hizmetlere *gerçek ulaşım ve sağlanan yarar*) yani gerçek işleyişe (*functionings*) doğru yer değiştirdiği görülmektedir.

Kaynak yaklaşımı politikalarının sınırlarını aşmak konusunda Amartya Sen, iki kavramdan yararlanır: Seçme özgürlüğünü kullanabilme (*capability of freedom of choice*) ve seçimleri sonucundaki gerçek işleyişin dönüştürücü etkisi (*conversion factors*).

Seçme özgürlüğünü kullanabilme kavramı, bireyin özgürce seçebileceğini bildiği ve seçebildiği yani, gerçek olarak sahip olduğu seçenek yelpazesi anlamındadır (Sen 1992; 2009). Dönüştürme etkenleri ise kişisel, sosyal veya kurumsal yapılar olabilir. Belli bir yapısal kaynağın var olması değil, bireyin mevcut durumunu somut olarak dönüştürme kapasitesi açısından, ne ölçüde kolaylaştıran (*pozitif*

dönüştürme faktörü) veya zorlaştıran (negatif dönüştürme faktörü) etkisi yarattığı önemlidir (Sen 1992; 2009).

Erişebilme yeterliği (capabilité) kavramı erişebilirlik kuramının temelini oluşturur. Bireylerin, yasal/biçimsel özgürlüklerinin eşitlenmesiyle, toplum yaşamına gerçekten katılma yönünde sahip oldukları olanakların gerçekliği anlamındadır. Sen (2009), herkesin ulaşabilme yeterliğinin genişletilmesini amaçlar. Bunun gerçekten olabilmesi için, ulaşabilme yeterliği açısından eşitsizliklerin azaltılmasına dikkat çeker.

Olympio,'ya göre erişebilirlik kuramına dayalı bir analiz, yasal/biçimsel ve gerçek/erişebilme özgürlüklerini ayırt etmeyi sağlar: "Belli bir düzenleme ile (politikalar, okul sistemi, öğrencilere yönelik yardım hizmetleri) yürürlüğe konmuş olan kaynaklar, birey için ne ölçüde gerçek fırsatlara dönüşebilecek niteliktedir?" sorusu ile Sen, "dönüştürme etkisi" ne dikkat çekmektedir.

Bonvin et Farvaque (2007), Ingrid Robeyns'in (2000) çalışmalarından esinlenerek dönüşüm faktörlerini üç düzeyde gruplandırır:

Bireysel dönüşüm faktörleri, bireylerin özellik ve yeterliklerine ilişkindir. (ilgileri, yetenekleri, değerleri, becerileri-İYDB).

Sosyal dönüşüm faktörleri, sosyo-politik ve kültürel ortamlarla (ailenin yapısı ve kültürel sermayesi, zorunlu eğitim sistemi, sosyal grupların eğitim hakkı) ilgili yapılar,

Kurumsal dönüşüm faktörleri, çevresel düzenlemeler (okulun uzaklığı, eğitsel/mesleki yönlendirme birimi gibi sosyal hareketliliği destekleyen yapıların kapsamı, kapasitesi, öğrencilerin hakkını arama gücü, eğitimine geri dönüş olanağı) düzeyinde veya hizmetlerin sunumu (hedef kitlenin sunulan hizmete ulaşabilmesi için kurum tarafından yapılan düzenlemeler, eğitsel/mesleki yönlendirme hizmetlerini destekleyen stratejik plan veya kurum yönetmelikleri, hizmetlerin zaman içindeki kararlılığı ve gelişimi) düzeyindeki en yakın çevrede mevcut kaynakların işleyişi

Bu dönüşüm faktörleri, yasal/biçimsel hakların, kaynakların ve özgürlüklerin gerçek/ulaşılabilirlik yönünde dönüşümünü teşvik eden pozitif nitelikte olmalı, yani birey için gerçekten harekete geçirilebilir seçme fırsatları kullanılabilme başarısı (*opportunity*) sunmalıdır.

Bu araştırmacılar, dönüşüm faktörlerinin önemine dikkat çekmektedirler. Zira dönüşüm faktörleri, kaynakların mevcut olmasının, eğer bu kaynaklardan herkes yararlanamıyorsa, bireylerin kaynaklara erişebilme/ulaşabilme kapasitesini geliştirmekte tek başına yeterli olmayabileceğine dikkat çekmektedir. Bu üç tip dönüşüm faktörü arasındaki denge-dengesizlik durumunun analizini önermektedirler.

Dönüşüm faktörleri ve ulaşılabilirlik, o ülkedeki bir kişinin, çevresinde mevcut ve harekete geçirebileceği seçenekler yelpazesini belirler. Sen (1970, 2009) sosyal seçenek kuramında, belli bir durumda bireylere veya gruplara sunulan gerçek seçenekler (Sen, 2009), bir sosyal adalet sorununu açıklamak için ileri sürülen nedenler ve seçim sonuçlarının zaman içinde değişimi konularının incelenmesini sağlayan karşılaştırmalı değerlendirmelerin önemini vurgular. (Örneğin yürürlüğe girdiğinde uygun görünen bir politika, ilerleyen zamanda halkın bir kesimi için sorun ve eşitsizlik yaratan hale gelebilir)

Sen (2009) için, adalet hiç ulaşılamayan bir sosyal idealdir. Ülke politikalarının, yasalarının ve normlarının belirlediği yapılar ile birey eylemlerinin gerçek işlerlik veya başarı ile sonuçlanması arasındaki ilişkinin, titizlikle ve akılcı bir yaklaşımla sürekli olarak test edilmesi sayesinde ortaya çıkar.

Bonvin et Favarque (2007) bir yandan kaynaklar ve bu kaynakların işleyişinin ortaya çıkardığı gerçek durum arasında, diğer yandan da biçimsel haklar ile bu haklara ulaşılabilirlik arasındaki diyalektiğin araştırılmasını önerirler.

İşleyiş ve ulaşılabilirlik testi; mevcut kaynaklar ile bireylerin bu kaynaklar sayesinde elde etmeyi başardıkları (gerçek işleyiş) arasında, yani mevcut kaynaklarla bireylerin gerçek hak /özgürlükleri arasında karşılaştırma yoluyla yapılır.

İlköğretimden sonra bir meslek lisesine kayıt yaptıran iki öğrenci düşünelim: Her ikisi de bir an önce bir meslek edinme düşüncesindedir. Ama birinci öğrencinin babası, oğluna devretmeyi beklediği bir işyeri sahibidir ve gencin bu meslek lisesini tercih etmesinin nedeni, bir an önce şirketinin patronu olma düşlerini gerçekleştirmek istemesidir. Diğer öğrenci ise maddi sıkıntı yaşamaktadır ve yükseköğretim hayalleri olmasına karşın, bir an önce çalışmaya başlamaktan başka seçeneği bulunmamaktadır. Bu örnekte, mesleki eğitimi tercih etmek gibi aynı-tek bir gerçeklik (*Actual operation*) özgürlüklerde eşitsizlik gerçekliğinden kaynaklanan çok farklı ulaşılabilirlik içermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye gibi ülkelerde mevcut kaynaklara, herkesin erişimi konusunda sorunların yaşanma olasılığı yüksektir. Devlet ise, erişimdeki bu sorunları gizleyen, bedava ders kitabı ya da tablet bilgisayar, herkes için okul, not yükseltme ve telafi edici program gibi birçok mekanizmayı işe koşmaktadır. Buna karşın, Türkiye’de 15 yaş grubundaki öğrencilerin en yüksek sosyoekonomik dilimden gelenleri ağırlıklı olarak fen liseleri ya da Anadolu liselerine gitmektedir. Diğer taraftan, meslek liselerindeki öğrencilerin % 23’ü en düşük % 20’lik sosyoekonomik dilimdedir. (ERG,2014)

Bu çalışmada, ülkemiz gençlerinden bazılarını mesleki ve teknik eğitime yönlendiren yapıların, Amartya Sen’in erişebilirlik (*The capability approach-CA*) kuramında önerdiği ölçütlere göre bir analizin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Öğrencileri mesleki/ teknik eğitime getiren süreçte, eğitsel ve mesleki yönlendirme yapılarının fırsat veya engel oluşturma yönündeki işleyişi (*contextual data capacitantes or incapacitating*) incelenmiştir.

Amartya Sen’in erişebilirlik (*The capability approach*) kuramına dayanarak, mesleki/teknik eğitime geçişi yönlendiren, belli yapı ve düzenlemelerin mevcut olmasından öte, bu kaynakların pozitif veya negatif yönde dönüştürücü etkilerinin (*conversion factors*) ortaya çıkardığı gerçek işleyişi (*Actual operation*) değerlendirmek önemli görülmüştür. Bu çerçevede, eğitimlerini mesleki ve teknik eğitim alanda

sürdüren öğrencilerin, gerçekten ulaşmak istedikleri eğitim ve yaşam projelerini gerçekleştirmek için mevcut kaynakları, (örneğin; eğitsel ve mesleki yönlendirme hizmetleri), bu yapılar ve işleyişinden yararlanma yönündeki biçimsel haklarını ne ölçüde kullanabildikleri konusuna odaklanılmıştır.

Bu çalışmada, mesleki/teknik eğitim öğrencilerinin eğitsel gelişimlerdeki gerçek işleyişte (*fonctionnement effectif*), bireysel, sosyal ve çevresel kaynakların pozitif veya negatif yönde dönüştürücü etkileri (*conversion factors*) nasıldır? Sorusuna yanıt aranmıştır.

Bu çerçevede, araştırmaya katılan öğrencilerin eğitsel gelişimlerinde hangi bireysel sosyal ve çevresel kaynakların, hangi dönüştürücü etkileri ortaya çıkardığı, öğrencinin devam ettiği okul türü ile ilişkisi içinde sorgulanmıştır.

2. YÖNTEM

Mesleki teknik eğitim gören öğrencilerin kendilerine ilişkin durum değerlendirmeleri aracılığıyla, eğitsel gelişimlerinde rol alan bireysel, sosyal ve çevresel kaynakları ve dönüştürücü etkilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, bir olgunun derinlemesine irdelenmesi ihtiyacından hareketle nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışma, olgu bilim deseniyle yürütülmüştür. Olgu bilim çalışmalarında belli bir olguya ilişkin, bireysel algı ya da perspektiflerin doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konması ve yorumlanması amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu bağlamda veri toplama aracı olarak, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Araştırma verileri 2014 bahar döneminde elde edilmiştir. Öğrencilerin açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar içerik analiziyle değerlendirilmiş ve tema kategorileri bu bağlamda oluşturulmuştur.

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yoluyla seçilmiştir. Bu örneklemede, katılımcıların alt SED aileden gelmeleri, mesleki/ teknik lise öğrencisi olmaları ve görüşmeye gönüllü katılmaları şeklinde önceden belirlenmiş olan üç ölçütü karşılayan özellikte olmalarına dikkat edilmiştir.

Çalışma grubunu belirlemek için Bursa ve yakın çevresinde, mesleki teknik eğitim kurumlarında çalışan rehber öğretmenlere başvurulmuş ve çalışmaya katılabilecek gönüllü öğrencilerle bağlantı kurulmasına yardımcı olmaları istenmiştir. Örnek kütleinin temsil gücünü arttırmak amacıyla “maksimum çeşitlilik örnekleme” kullanılmıştır. Araştırmaya hız ve pratiklik kazandırmak için “kolay ulaşılabilir durum örneklemesinden” de yararlanılmış (Yıldırım ve Şimşek, 2008) ve bu çerçevede, görüşme talebimize karşılık veren öğrenciler arasından ulaşılabilenlerle çalışılmıştır.

Araştırmaya Bursa ili merkezi ve çevresinde yer alan 10 ayrı mesleki teknik öğretim lisesinin farklı sınıf düzeylerinde okuyan 15 gönüllü öğrenci katılmıştır.

Çalışma grubunu oluşturan öğrenciler ve okullara göre dağılımları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubunu Oluşturan Öğrencilerin Okul Ve Bölümleri

Okul	Bölüm	Öğrenci
Ticaret ve Sanayi Odası Gürsu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	Bilişim teknolojileri- Anadolu sınıfı	1
Osmangazi Ticaret Meslek Lisesi	Muhasebe/dış ticaret - Anadolu sınıfı	1
Gürsu Sağlık Meslek Lisesi	Hemşirelik -Anadolu sınıfı	1
Osmangazi Kırıcılar Ticaret Meslek Lisesi	Dış ticaret -Meslek eğitimi	1
Osmangazi Ticaret Meslek Lisesi	Muhasebe/dış ticaret bölümü- Anadolu sınıfı	2
Yıldırım Ticaret Meslek Lisesi	Büro Yönetimi ve Sekreterlik Muhasebe ve Finansman -Meslek	2 1

	eğitimi	
Gürsu Latif Dörtçelik Ticaret ML	Muhasebe ve finansman -Anadolu sınıfı	2
Bursa Zeki Müren Güzel Sanatlar Lisesi	Resim -Meslek eğitimi	1
Hüseyin Özdilek Teknik ve Endüstri ML	Tekstil -Anadolu sınıfı	1
Gemlik Endüstri Teknik ve Endüstri ML	Metal -Endüstri sınıfı, Makine - Teknik	2
TOPLAM		15

Tabloda görüldüğü gibi, çalışma grubunda yer alan sekiz öğrenci Anadolu eğitimi statüsünde, yedi öğrenci mesleki /teknik eğitim programlarında eğitim görmektedir. Gönüllü katılım yoluyla belirlenen araştırma grubuna, Anadolu eğitimi statüsündekilerin belli bir gurur duydukları bu konularını paylaşmaya daha açık olmaları nedeniyle daha çok sayıda katıldıkları düşünülebilir. Tersine, hiçbir endüstri meslek eğitimi öğrencisi çalışmaya katılmaya gönüllü olmamıştır.

Bu eğilimin sonuçta, dönüştürme faktörleri açısından en uç kesim yerine, orta konumdaki, mesleki teknik ve Anadolu eğitimi öğrencileriyle çalışmak açısından, bu araştırmanın amacına daha uygun bir örneklem yarattığı düşünülebilir.

Öğrencilerin çeşitli bireysel ve aile özellikleri açısından dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: Çalışma Grubu Öğrencilerinin Çeşitli Bireysel Ve Aile Özellikleri

öğrenci	Cinsiyet	Yaş	Coğrafik köken	konut tipi	Anne eğitim/iş	Baba eğitim/iş	Kardeş sayısı
1	K	18	Erzurum	M. ev	Ortaokul / Ev Kadını	Üniversite terk Emekli memur	2 Üniversitede, üniv. mezunu
2	E	18	Bursa	Apt.	Lise/ dış ticaret ve pazarlama uzmanı	Lise / lojistik	Kardeşi yok
3	K	17	Bursa	M. ev	İÖ // Ev Kadını	ortaokul/	1 Ana okulda
4	E	15	Bursa	M ev	İÖ // Ev Kadını	İÖ/ Mermer ustası	3 lise mezunu

5	K	18	Bursa	M. ev	İÖ/ / Ev Kadını	İÖ/ Parke döşemeci	3 4., 6.sınıf, lise 1
6	K	17	Yunanistan	Apt	Ortaokul// Ev Kadını	Ortaokul/ Esnaf	2 Üniversite
7	K	18	Trabzon	M. ev	İÖ/İşçi	İÖ/işçi	2 Üniversite
8	E	16	Hakkari - Çukurca	M. gecek ondu	Okula gitmedi /Ev K.	Okur-yazar/ işçi emekli	8 4 lise, 2 İÖ mezunu 2 İÖ öğrencisi
9	K	17	Antalya	M. ev	ortaokul // Ev Kadını	ortaokul /Oto tamir	1 İÖ öğrencisi
10	K	18	Bursa	M. ev	Lise /işçi	Ön lisans /Su tesisatçı	4 2 Orta, 1 üniv., 1 lise öğrencisi
11	K	18	Artvin	M ev	İÖ // Ev Kadını	İÖ /Bekçi	4 2 lise, 2 İÖ
12	K	17	Muş-Bulanık	M. Ev	İÖ// Ev Kadını	İÖ/Kaynakçı	8 4 İÖ mezunu,4 İÖ
13	K	17	Bursa	M.Ev	İÖ// Ev Kadını	İÖ/işçi	2 İÖ
14	E	18	Bursa-Gemlik	apt	Lise // Ev Kadını	Lise/şoför	4 kardeş 3 lise mezunu, 1 İÖ
15	E	16	Bursa-Gemlik	apt	Lise // Ev Kadını	Lise/itfaiyeci	3 İÖ

Bu araştırma kapsamındaki görüşmelere gönüllü katılım çağrısına kız öğrencilerin daha çok sayıda karşılık vermiş oldukları ve grubun çoğunluğunun kızlardan oluştuğu görülmektedir(10 kız, 5 erkek) Bu durumun, erkeklerin kendini açma konusunda kızlara göre daha kapalı olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Grubun yarısına yakını (7 öğrenci: 1,6,7,8,9,11 ve 12) köy kökenlidir. Üç öğrenci (1, 8 ve 12 no.lu) doğu kökenli (Erzurum, Hakkari/Çukurca ve Muş/Bulanık), ikisi (7. ve 11 no.lu) Karadeniz yöresinden (Trabzon, Artvin), 6 no.lu öğrenci Yunanistan vatandaşı ve diğer 7 öğrenci Bursa ve çevresindedir.

İkamet edilen konut tipi açısından bakıldığında; çoğunluk(10 öğrenci) gecekondulu olmayan müstakil evlerde ve bu tür konutların yoğun olduğu yerleşim

yerlerinde ikamet etmektedir Bir öğrenci (8 no.lu öğrenci) gecekonduda, dört (2,6,14,15 no.lu öğrenciler) öğrenci apartman dairesinde oturduklarını belirtmiştir.

Dört öğrenci (1,6,9,10, no.lu öğrenci) ailesinin maddi durumunu orta halli olarak nitelemiş, diğer çoğunluk (11 öğrenci) ise ailenin aylık gelir durumu hakkındaki algılarını “kötü” olarak nitelemişlerdir.

Öğrencilerin annelerinin çoğunluğu (8 öğrenci) ilkökul düzeyi veya daha az eğitilidir. Dördünün annesi lise mezunudur, üçünün sekiz yıllık eğitimi vardır.

15 öğrenciden 12 sinin annesi ev hanımıdır.

Babaların yarısı (7) ilkökul veya daha az düzeyde eğitilidir. Üç baba teknik lise, üç baba ortaokul mezunudur. Bir baba iki yıllık ön-lisans mezunudur, diğer bir baba ise iktisat fakültesini birinci sınıfta terk etmiştir. Hiçbir öğrencinin babası, yükseköğretim düzeyinde eğitim görmemiştir.

Öğrencilerin kardeş sayısı ve “ailede öğrenim gören kardeş sayısı geniş bir dağılım göstermektedir. İki doğu kökenli öğrenci, en çok sayıda kardeşe (sekiz) sahiptir. Toplamda altı kardeşin eğitimi üniversite düzeyindedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak, açık uçlu sorulardan oluşan, yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, gerekli alan yazın taramasının ardından, araştırmacı tarafından geliştirilmiş, geçerliliğini saptamak amacı ile bir diğer uzman görüşüne sunulmuş ve alınan görüşler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak forma son hali verilmiştir.

Görüşme formunda, öğrencinin, mesleki/teknik eğitim lisesine gitmeye karar verme anında belirleyici faktörlerin neler olduğu ve bunların daha çok fırsat mı, yoksa engel etkisi mi yarattığı konusundaki görüşlerine ilişkin aşağıdaki 7 açık uçlu soru yer almaktadır:

1. Şu anda hangi eğitimi yapıyorsun? Okuduğun bu okul/bölümde mutlu musun? Sonuçta içinde bulunduğun durumu, isteklerine ne kadar uygun buluyorsun? Eğer mümkün olsaydı, hangi mesleğe sahip olmayı isterdin?
2. Meslek lisesine gitmeye karar verme anında dikkate aldığın/veya çevrendekilerin dikkate almanı istedikleri hangi seçenekler/olanaklar/olasılıklar / fırsatlar vardı? Yapmak istediğin hangi seçimler vardı? (Bu seçim anının öncesindeki/sirasındaki/ sonrasındaki seçeneklerin nelerdi, gözden geçirmeye çalış)
3. Bir seçeneği istemeden kabullenmek zorunda kaldığını düşünüyorsan, neden böyle oldu? Bu konuda hangi engellerle karşılaştın? (örneğin, seçmek istediğin alan, okul, eğitim harcamaları konularında) İsteklerinden ne ölçüde fedakarlık yapmak/vazgeçmek zorunda kaldın? İsteğinin gerçekleşmesi için neler gerekirdi
4. Meslek lisesine gitmeye karar verme anında etkili olan kişi(aile üyeleri, akraba, arkadaş?) ve/veya olaylar nelerdi? Ne zaman, ne ölçüde, ne yönde (olumlu-olumsuz) ve nasıl (ikna mı, baskı mı?) etkilediler?
5. Bu kritik seçim yaşantısı sırasında bir uzman desteğinden, yönlendirme hizmetlerinden yararlandın mı? (Örneğin: eğitsel ve mesleki bilgi, kişilik özellikleri değerlendirme testleri, okul psikolojik danışmanıyla görüşme vb.)
Evet, ise; hangi hizmetler? Bu hizmeti Hangi ortamda/ kurumda aldın?
6. Eğitim geçmişine baktığında en çok neyin etkili olduğunu düşünüyorsun? (Bu bir kişi mi, bir olay mı, bir bilgi mi, kendi güçlü bir yönün mü, bir dış destek mi?)
7. Şu anda yaptığın eğitimle neye ulaşmayı amaçlıyorsun?

2.4.Verilerin Toplanması

Belirlenen öğrencilerle okullarında, Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formuna dayalı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından yapılan görüşmeler

sırasında, izin veren öğrencilerle yapılan görüşmelerin ses kaydı alınmış, ses kaydı istenmeyen durumlarda ise notlar yazılarak kaydedilmiştir.

Araştırmanın geçerliliğini artırma amacıyla katılımcılardan toplanan veriler özetlenmiş ve katılımcılardan bunları onaylamaları istenmiştir.

Görüşmeler genelde 40 -60 dakika sürmüştür. Yıldırım ve Şimşek (2008) görüşme sırasında görüşülen kişinin genel olarak görüşmenin ilk aşamalarında araştırmacının daha fazla etkisinde kaldığını, görüşme süresi uzadıkça oluşan güven ortamı ile birlikte katılımcıdan daha sağlıklı veriler elde edilebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, uzun süreli etkileşim yaklaşımının, çalışmanın geçerliliğini artıran bir strateji olacağı düşünülmüştür

2.5.Verilerin Analizi

Araştırmanın nitel bir araştırma olması ve veri toplama aracının açık uçlu sorulardan oluşması nedeniyle, elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi yapılarak açık kodlama yöntemine başvurulmuştur (Şimşek, 2008).

“Öğrencinin meslek lisesine kayıt yaptıрма kararını etkileyen hangi bireysel, sosyal ve çevresel faktörler, ne ölçüde pozitif veya negatif yönde belirleyici bir etki oluşturmuştur?” sorusu çerçevesinde, ilgili literatüre bağlı olarak iki tema (pozitif veya negatif dönüştürme etkisi) ve her bir temayla ilgili olarak üç kategori (bireysel, sosyal ve çevresel faktörler) üzerinde çalışılmıştır

Şu anda içinde olduğu okula kayıt yaptıрма kararı alırken sahip olduğu Seçenek/olanak / fırsatların veya onu çevreleyen engellerin; Bireysel (Örn: kendi güçlü bir yönü), Sosyal (Örn: Kişi, olay), Çevresel (Örn: Bir uzman desteği) kategorilerden hangisinde yer aldığı incelenmiştir.

Bu kategorilere ilişkin kodlar ise önceden belirlenmemiş, görüşmecilerin ifadelerinden sonra şekillendirilmiştir. Örneğin, olanaklar/ fırsatlar temasıyla ilgili olarak Çevresel faktörler kategorisinde “Bir meslek lisesine gitme kararı konusunda bir uzman desteğinden, yönlendirme hizmetlerinden yararlandın mı?” sorusu

solunmuştur. Elde edilen cevaplar dikkate alınarak yararlandım /kısmen yararlandım /yararlanmadım kodlarına bakılmıştır. Alınan hizmetler açısından “rehber öğretmenle görüşme yaptım”, “bana testler uygulandı gibi kodlar oluşturulmuştur. Bu işlem tüm sorular için uygulanmıştır.

Bir kategoriye alınan kod, bir görüşme metni içinde birkaç kez tekrarlanmışsa tek bir defa geçtiği kabul edilmiştir. Görüşme metninde farklı kategorilere giren kodlar ise sıklık dağılımına ayrı olarak alınmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin verdiği cevaplar görüşme formunda bulunan sorulara göre oluşturulan temalar kapsamında içerik analizi yapılarak kodlanmış ve ortaya çıkan temalar ve ilgili tablolar halinde sunulmuştur. Tablolarda, kaç numaralı öğrenci olduğunu ifade eden sayının yanında, cinsiyeti de (örneğin;7K) şeklinde belirtilmiştir.

Bulgular, araştırmanın soruları kapsamında yedi aşamada gruplandırılmıştır:

1. Şu anda hangi eğitimi yapıyorsun? Okuduğun bu okul/bölümde mutlumuşun? Eğer mümkün olsaydı, hangi mesleğe sahip olmayı isterdin?

Tabloda görüldüğü gibi, 7 öğrenci, okuduğu bölümden mutludur. Bu yedi mutlu öğrencinin 4 ü Anadolu sınıfı öğrencisidir. Yani, çalışma grubunda yer alan 8 Anadolu Lisesi öğrencisinin sadece yarısı kadarı (4 öğrenci) okuduğu bölümde mutludur.

2E: İlk önce tabi her çocuğun bir hayali vardır; büyüyünce şu olacağım bu olacağım diye.

Benim hayalim ise mimar olmaktı. Ondan sonra ne oldu ne bitti. İşte aileden gördüğüm herkes ticaret meslek lisesi mezunu filan. Adı da havalı. Ondan sonra ben de ticaret meslek lisesi yakın diye görüyorum ediyorum. Muhasebenin ne olduğunu biliyorum en azından. O yüzden ticaret meslek lisesini seçtim. Burada gördüğüm dersler de bu bölümü sevmemde yardımcı olduğu için bu bölümü sevdim. Onuncu sınıfta bu fikrim oluşmaya başladı. Muhasebe eğitimi almaya başladığım sene. On birinci sınıfta da dış ticaret eğitimi aldığım da

dış ticareti de sevdim. Bu sefer stajla pekişti, insanların yaptığı işleri görüyorsun. Biraz stresli de olsa. Hani ben bu işi yaparım bilinci yerleşti.

3K: *Pek bir seçeneğim yoktu aslında. Ya Anadolu lisesi istiyordum, ya da sağlık meslek lisesi. SML ni herkes çok iyi falan diyordu. Annem-babam çok istiyordu. Biraz da kendi isteğimle bu liseyi seçtim. Yaptığım seçimden memnun kaldım”.*

Hemşireliği bitirdikten sonra psikolog olmak istiyorum

7K: *Her zaman bu mesleğe yönelik düşüncelerim oldu. Kendi kararım ile bu liseye geldim.*

Etrafımdaki insanların düşünceleri çok farklı olduğu için, seçimimde çok düşündüm.

6 öğrenci isteksizlik ve mutsuzluk belirtmiştir. Mutsuz 6 öğrencinin 4 ü Anadolu, 2 si mesleki/teknik sınıf öğrencisidir.

8E: *İlkönce hedefim doktorlukken, eğitimin ve özel hayatın zorlukları, karşılaştığım olumsuz olaylar ve çevremdeki insanların çalışma koşullarını gördükten sonra daha çabuk bir meslek edinmek için meslek lisesini seçtim.*

Yaptığım seçim isteklerime umduklarıma uygun olmadı. Çıkmak istediğim karamsar hayata tekrar girdim. Bu yüzden hiç ders çalışmadım. Hayattan soğudum, bu durumu kabullenemedim...

İntihar etmek istedim Okul hayatım kötü gidince, kendimi boşlukta ve işe yaramaz hissettim.

Bu liseye girmek hayatımın hatasına ilk adım oldu, çünkü ortamı kötüydü, eğitimi sıfırdı.

Mutluluk veya mutsuzluk belirtmeyip, okudukları programa alıştıklarını ve kabullendiklerini bildiren iki öğrenci vardır. Bu öğrencilerden biri Anadolu sınıfı, diğeri ise meslek lisesi öğrencisidir.

Tablo 3: Öğrencilerin Okudukları Okul/Bölüme Bakışı

Öğrenci	Cinsiyet Yaş	Şu anda okuduğu Okul/Bölüm	Şu anda okuduğu Okul/Bölümde mutlu mu?	İdealindeki meslek
1	K- 18y	Ticaret ve Sanayi Odası Gürsu Anadolu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi - Bilişim teknolojileri-Anadolu sınıfı	İkinci tercihi-Bölümünü seviyor-başarılı, ama mutsuz Hemşirelik okumak istiyor	Hemşire
2	E- 18y	Osmangazi Ticaret Meslek Lisesi, Dış ticaret - Anadolu sınıfı	İlk tercih-İsteyerek seçmiş-MUTLU	Gümrük memuru*
3	K- 17y	Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	İlk tercih- Aile isteği ile seçmiş-MUTLU	Psikolog
4	E- 15y	Osmangazi Kırıcılar Ticaret Meslek Lisesi - Anadolu sınıfı Dış ticaret	7. tercihi-Kafası karışık ve mutsuz	Psikolog, politikacı
5	K- 18y	Osmangazi Ticaret Meslek Lisesi, Muhasebe/dış ticaret bölümü	SML uzak olduğu için gidememiş Aile baskısı altında karar vermiş - mutsuz	Edebiyat öğretmeni
6	K- 17y	Osmangazi Ticaret Meslek Muhasebe/dış ticaret bölümü-Anadolu sınıfı	İlk tercih-İsteyerek seçmiş-MUTLU	*Lojistik Mühendisliği
7	K- 18y	Yıldırım Ticaret Meslek Lisesi Büro yönetimi ve sekreterlik	Kendi başarı durumunu değerlendirerek ve kısa yoldan meslek sahibi olmak için seçmiş- MUTLU	*İnsan Kaynakları
8	E- 16y	Yıldırım Ticaret Meslek Lisesi Büro yönetimi ve sekreterlik	Aile sorunları ve kısa yoldan meslek sahibi olmak için seçmiş-Mutsuz	Doktor
9	K- 17y	Yıldırım Ticaret Meslek Lisesi Muhasebe ve Finansman	Kendi başarı durumunu değerlendirerek ve üniversiteye geçiş hakkı için seçmiş-Kabullenmiş	Türkçe öğretmenliği
10	K- 18y	Latif Dörtçelik Ticaret Meslek Lisesi Muhasebe ve Finansman- Anadolu sınıf	Puanı SML için yeterli olmamış Kabullenmiş	Hemşire
11	K- 18y	Latif Dörtçelik Ticaret Meslek Lisesi Muhasebe ve Finansman- Anadolu s.	SML uzak olduğu için gidememiş-mutsuz	Hemşire
12	K- 17y	Zeki Müren Güzel Sanatlar Lisesi	Bu sayede okuma şansı elde etmiş -Çok MUTLU	Resim öğretmeni*
13	K- 17	Hüseyin Özdilek Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi-Anadolu Tekstil	SML uzak olduğu için gidememiş-mutsuz	Hemşire
14	E- 18	Gemlik teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Metal Bölümü- teknik sınıf	İlk tercih- Aile isteği ile seçmiş-MUTLU	Makine Mühendisi*
15	E- 16	Gemlik teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Makine Bölümü-teknik sınıf	İlk tercih- Aile isteği ile seçmiş-MUTLU	Makine Teknisyeni*

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, eğitimini aldığı mesleği yapmak isteyen yalnızca altı öğrenci (* işaretli olanlar) vardır. Bu öğrenciler için ideallerindeki meslek, okuduğu bölümle ilişkilidir ve bu öğrenciler, ideallerindeki mesleğe ulaşma konusunda umutlu olduklarını belirtmektedirler.

2E: *Üniversiteyi bitirdikten sonra gerekli kurumların hazırladığı sınavlara girerek, karne alarak, gümrük müşaviri olup imzayı kullanmayı düşünüyorum.*

Geriye kalan diğer 9 öğrencinin, eğer mümkün olsaydı, eğitimini aldıkları meslekten farklı bir mesleğe sahip olmak istedikleri görülmektedir.

5K: *Öğretmenlik düşünüyorum ben. Edebiyat öğretmenliği falan olabilir. Ama kesinlikle öğretmenlik. Başka hiçbir bölümü kendime yakın hissetmiyorum.*

Sağlık Meslek Lisesinde okuyan ve bu bölümde okumaktan mutlu olan bir kız öğrencinin yanı sıra, 4 kız öğrencinin de ideallerindeki meslek olarak hemşirelik belirtmiş olmaları dikkat çekmektedir. Bu öğrencilerin hepsi, bu mesleğe olan ilgilerini, hemşirelik mesleğinde iş bulma olanağının yüksek olması ile ilişkilendirmişlerdir.

3K: *İlkokuldayken hemşirelikle ilgili bir düşüncem yoktu. Bu düşünce... 8. sınıfta oldu. Biraz aile isteği, biraz da benim isteğimle hemşireliği sevdim. Lise 1. sınıfta çalışma zamanları iyi geçti. Memnundum yani. Lise 2. sınıfta ise daha çok sevdim. Yaz tatilinde salık ocağında staj yapınca mesleğime iyice bağlandım.*

13K: *Aslında ben iş olanakları iyi ve kendime uygun olduğunu düşündüğüm SMLne gitmek istiyordum, ama olmadı. Bu benim hayatımı önemli bir şekilde etkiledi. Bugün belki daha başarılı olabilirdim.*

Sen'e göre, bireyin istediğini yapabilme ve istediğini olabilme kapasitesi, yapabildikleriyle ortaya çıkan çeşitli birleşimleri yansıtır. Seçimini bunlar arasından yapar (Bryson et Neritt, 2007,s.42)

“Olabilmişince insanca bir yaşam sürdürebilmek” en alt düzey kapasite iken, “kendi seçtiği bir çevre ve bağlam içinde, kendi özgün yaşamını sürdürebilmek” kapasitesi

en üst ulaşılabilirlik düzeyidir. İkisi arası düzeyde ulaşılabilirlik, “kendine göre değerli bulduğu hayata sahip olabilme kapasitesi” olarak tanımlanır.

Yukarıdaki bulgu ve tanıklıklar “ öğrencilerin kendileri için değerli/önemli olan yaşam yollarını seçmek konusundaki gerçek fırsatlar/özgürlükler” alınının sınırlılıklarını ortaya çıkarmaktadır.

2. Şu anda okuduğun bölüme kayıt yaptırmaya karar verme anında dikkate aldığın/veya çevrendekilerin dikkate almanı istedikleri hangi seçenekler/olanaklar/ olasılıklar / fırsatlar vardı? (Bu seçim anının öncesindeki/sırasındaki/ sonrasındaki seçeneklerin nelerdi, gözden geçirmeye çalış)

Görüşme yapılan öğrenciler arasında, mesleki/teknik eğitime geçiş sırasında dikkate alabileceği birden çok seçeneğin/olanağın/ olasılığın / fırsatların varlığından söz eden hiçbir öğrenci bulunmamıştır. Yalnızca dört öğrencinin fırsat ve olanak olarak nitelendirdikleri bazı koşulları değerlendirmeleri sayesinde, istedikleri yönde bir seçim yapma kapasitesine sahip olabildikleri görülmektedir.

Grubun geriye kalan çoğunluğu (f=12) kayıt yaptırmaya karar verme anında dikkate aldığı/veya çevresindekilerin dikkate almasını istedikleri seçenekler/olanaklar/ olasılıklar / fırsatlar bulunmadığını belirtmişler ve bunun yerine karşı karşıya kaldıkları engelleri dile getirmişlerdir.

Tablo 4: Karar Verme Anında Sahip Olunan Seçenekler/Olanakları Fırsatlar

Ö	Okuduğu okul/Bölüm	Karar verme anında seçenekleri/olanakları/ fırsatları
2E	Osmangazi Anadolu Ticaret Meslek Lisesi, dış ticaret	İlk tercih. Eve yakın ve ailenin bu meslek sektörün içinde olması.
3K	Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	SBS ilk tercih
6K	Osmangazi Anadolu Ticaret Meslek Muhasebe/dış ticaret bölümü	Çifte vatandaş statümden yararlandım
7K	Yıldırım Ticaret Meslek Lisesi Büro yönetimi ve sekreterlik	Kendi kararım, notlarıma ve isteğime uygun, evime çok yakın olan ve yakınlarımla da gittiği bu liseye geldim.
12K	Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi	Resim yeteneğim ve devlet yurtları (Aynı zamanda) Kız çocuğu okutulmaz inancı Maddi sorunlar

2E: SBS sınavının notlarına göre bu okulun Anadolu bölümüne girebildim, 376 gibi bir şey. İsteme sebebim hem bana yakın olması, mesafe olarak yakın olması hem de **ailemin bu meslek sektörün içinde olması**. Babam lojistik, üvey annem diyeyim babamın karısı o dış ticaret ve pazarlama uzmanı, halam da bu okuldan mezun iş bankasında çalışıyor.

Anne-babamın boşanması sırasında psikolojik açıdan iyi gelir diye yabancı dil kursuna gittim iki dönem boyunca. Zaten bu mesleğe de o zamanlar yönlendirmeler başladı: " Hani yabancı dilin olsun sektöre girersin" falan. O şekilde **yabancı dil eğitimi aldım**".

6K: Yunanistan'dan gelince **çifte vatandaş statümden yararlandım**. Evimize en yakın bir meslek lisesine kayıt yaptırıldı.

12K: En küçük yaşlardan beri ailem beni okutmak istemiyordu. Maddi imkânsızlıklar da bunun en büyük nedeniydi. Hep ağlayarak, okula gitme isteğimi zorla kabul ettirdim aileme. Bu üniversite hayatıma kadar hep böyleydi. **6. Sınıfta resim öğretmenim benim resim**

yeteneğimi keşfetti. Birkaç yarışmada ödül kazandım. Resim öğretmenim okul hayatımı sürdürmemde tek fırsat oldu.

Sen'in ulaşabilme (capabilite) yaklaşımına (1985, 1992, 1993) göre, bir yaşam biçimi, durum/eylem birlikteliğinden oluşan ve birbiriyle ilişkili "işleyişler bütünü " sonunda oluşur. Kişinin ulaşabilme kapasitesi, gerçekleştirebileceği çeşitli işleyiş - durum/eylem- birleşimlerini ortaya çıkarır. Burada, biçimsel ve gerçek özgürlükler ayrımı öne çıkar. Mevcut kaynakların, kişinin kendisi için işe koşabileceği/ kullanabileceği gerçek olanak haline dönüşebilmesi önemlidir. Biçimsel olanaklar /veya kaynaklardan gerçek olanaklara geçiş (capabilite) dönüştürme etkisini gündeme getirir. (Bonvin et Farvaque, 2007, s.104-105).

3. Şu anda okuduğun okul/bölüm yerine gitmek istediğin başka bir okul/bölüm var mıydı? Bu konuda hangi engellerle karşılaştın? (örneğin, seçmek istediğin alan, okul, eğitim harcamaları konularında)

Şu anda okuduğu okul/bölüm yerine başka bir okul/bölümde okumayı istediklerini belirtmiş olan öğrencilerin, ifade ettikleri engeller sıralaması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğrencinin İsteddiği Bir Okul/Bölümde Okumasını Engelleyen Koşullar

Engeller	f
Okul başarısının/SBS puanının istediği okul için yeterli olmayışı	5
Aile/baba baskısı	5
Bilgisizlik	5
Kısa yoldan bir meslek/iş sahibi olma isteği	4
İsteddiği okulun uzakta oluşu	3

1K:SBS'ye girdiğimde dershaneye gitmiyordum ve **puanım Sağlık Meslek Lisesi'ne gitmeme yetmedi...**SBS'de başarılı olamamak bir engel oldu bana, onun dışında kazanmış olsaydım herhangi bir engel olmayacaktı... Dershaneye gitme olanağım vardı, belki kendi çalışmalarımı yapardım ama hazırlanırken **bilmiyordum** ne kadar puan gerektiğini, galiba birilerinden bilgi almaya, rehberliği ihtiyacım vardı.

4E:Liseye geçiş aşamasında tiyatro ya da spor liselerini istiyordum. Ama bu liselere **başvuru zamanlarımı kaçırdım**. Onların özel yetenek sınavları oluyormuş ben o sınavların başvuru zamanını kaçırdığım için giremedim sınavlarına. Sporu çok sevdiğim için, psikoloji öğretmenim beni askeri lise sınavına yönlendirdi. Sınava girdim ama **başarısız oldum**. Yani yeterli puanı alamadım. **Sınavlardan başarısız olduğum için** ilgim olan alanlara yönelemedim. Lise tercihlerinde daha iyi Anadolu liselerini de yazmıştım. Ziraat meslek lisesini de yazmıştım, ziraatla da ilgiliydim çünkü. Yıldırım Anadolu lisesini kazanmıştım ben ama orası **bizim eve çok uzaktı**. Aileme de **yol masrafı** çıkarmamayım diye bu okula geldim bize yakın olduğu için.

Bu okul 7. tercihimdi. Bu lisenin Anadolu Ticaret kısmına kayıt yaptırdım. Daha sonra öğrenci fazlalığı olduğundan bize ticaret kısmına geçmemizi **söylediler**, Anadolu kısmıyla bir farkı yok dediler. Sonra da bu lisenin ticaret kısmında başlamış oldum.

5K: Ben sürekli tercih değiştirdim. İlk başta polis olmak istiyordum. Ama boydan kaybettim. Daha sonra anesteziist olmak istedim ama anesteziist hastanelerde çok var **dediler**. İmam hatip lisesine göndermek istediler. Ben istemedim

Aile olarak çok **okumaya müsait bir ortamda büyümedim** açıkçası. Evde dedem vardı babannem vardı amcam vardı halam vardı. Herkesin **baskısı** vardı. Öyle **kendime ait odam olmadı** mesela. Şuan rahatım da. Öyle pek **imkânım olmadı** ama bir şeyler yapmaya çalıştım işte.

8E:Ailemin **maddi sorunları** nedeniyle **kısa yoldan bir meslek edinmem** gerekiyordu ve tek şansım buydu

9K: Engel benim dersleri fazla ciddiye almamam. SBS sınavlarına çalışmadım ve bu nedenle istediğim okula gidemedim. 2 yıllık geçiş hakkımın olduğunu düşünerek üniversiteyi garantiye almak için ML seçtim.

10K: Diploma ve sınav notum nedeniyle başka bir şansım yoktu

11K: Sağlık meslek lisesi tutuyordu. Evime uzak olduğu için ailem izin vermedi

13K: En büyük engel ailemdi. Babamın baskısıyla sırf evimize yakın olsun, yol parası vermemek için beni yakındaki liseye yolladı. Sürekli bilgisayar bölümüne gitmemi istiyordu. Hemşirelik bölümüne puanım tutuyordu. Ben iş olanakları iyi ve kendime uygun bulduğum SML ne gitmek istiyordum, ama olmadı. Babamın istediği okulda bölüm tercihim kendi isteklerim doğrultusunda yapmak istediğimi söyleyip, tekstil bölümünü seçtim. Bu bölümü sevmiyorum.

Maddi sıkıntılar, ulaşım sınırlılıkları, tercihimde bir uzman desteğinin olmaması ve ailemin baskısı beni engelledi.

14E: Gelecek kaygısı ve ailemin baskısı. Ailem seçeceğim bölümden mezun olduktan sonra iş bulma olanağım olmasını istiyorlardı. Beni okumaya teşvik etmediler.

(Bu okulda serseri diye niteleyebileceğimiz kişi sayısının fazla olması karşılaştığım en büyük engeldi. Geçen yıl bu durum beni her gün okulda tedirgin ediyordu ve kendimi derse vermeme engelliyordu.)

15E: En büyük engelim 8 sınıfta girdiğim SBS sınavı. Bu sınava çok hazırlanmıştım ve Anadolu Lisesi istiyordum. Sınavım kötü geçti ve meslek lisesine geldim.

Ailem meslek lisesini seçmem için çok baskı yaptı. Maddi durumumuz yetersiz olduğu için liseden sonra hemen işe girmemi istiyorlar.

Yukarıdaki tablo ve söylemlere bakıldığında; eğitim sisteminin eleyici etkisi, aile/baba baskısı ve bilgisizlik en önemli engeller olarak birlikte ortaya çıkmaktadır. Öğrencinin gidebileceği okullar hakkında aile baskısına karşı koyabilecek bilgi gücüne sahip olmayışı da aile baskısını besleyen bir etkidir.

Öğrencilerin uygun meslek seçimi yapabilmeleri için ilk basamak, bilgi sahibi olmaktır. Üniversite istemelerine rağmen buna yönelik çalışma yapmadıkları, kulaktan dolma bilgilerle yetindikleri, kendi kendilerine doğru kaynaklara ulaşamadıkları görülmektedir. Bu durum, meslek tercihi yapmak durumunda olan gencin bu kararlarını kendine uygunluk ve uygulanabilirlik açılarından şartlarını gerçekçi olarak değerlendirmesine, doğru ve yerinde bir seçim yapılabilmesine yardımcı olacak kurumsal kaynakların desteğinden yoksun olmalarıyla yakından ilişkilidir.

4. Meslek lisesine gitmeye karar verme anında etkili olan kişi(aile üyeleri, akraba, arkadaş, öğretmen, rehber öğretmen?) ve/veya olaylar nelerdi? Ne zaman, ne ölçüde, ne yönde (olumlu-olumsuz) ve nasıl (ikna mı, baskı mı?) etkilediler?

Meslek lisesine gitmeye karar verme anında etkili olan kişi olarak, aile (f=7) ve yakın çevre (akraba, tanıdık, (f=6) en sıklıkla belirtilen etkenlerdir.

Tablo 6. Meslek Lisesine Geçişte Etkili Olan Kişi Ve/Veya Olaylar

Etkili kişi ve/veya olaylar	f
Ailem (iki öğrenci babayı vurgulamış)	7
Yakın çevre (akraba, tanıdık)	6
Kendim araştırdım	4
Öğretmenim/öğretmenlerim	2
Beni yönlendiren kimse olmadı	1

Aile yönlendirmesi ve desteğinden söz eden öğrencilerin yanı sıra, (2E: *Ailemin bu meslek sektörünün içinde olması, 1K: Ailem de hemşire ol diyordu sürekli, ama onlar da tam olarak bunun için bir şey yapmamış şimdi fark ediyorum*),iki öğrenci baba baskısı nedeniyle, ailenin olumsuz etkisini vurgulamıştır. (13K: *Seçimimi ailem olumsuz yönde etkiledi,14E: Ailem çok fazla karışıyordu*)

Yakın çevre olarak “ailem akrabalarım, yengem, meslek lisesinde okuyan kuzenlerim seçim yapmam konusunda destek oldular” şeklinde belirlemeler yapılmıştır.

14E: Bu seçimde daha önceden bu bölümü okuyan ağabeylerimden destek aldım ve onların yönlendirmesiyle seçim yaptım. Çevremdekiler iş bulabileceğim bir alanı seçmemi tavsiye ettiler. Ben ise AL istiyordum

15E: Akrabalarımın tavsiyeleri etkili oldu. Düz liseden ziyade meslek lisesinde okursam, üniversite sınavlarında başarısız olsam bile, elimde bir mesleğim olacağını söylediler.

Meslek lisesine gitmeye karar verme anında kendi çabalarım etkili oldu, diyen dört öğrenci, çabalarını şöyle betimlemektedir:

1K: Hastanelere gittiğimde hep hemşireleri gözlemliyordum, bu meslekte kararlıydım aslında, hala da alternatif bile bulamadım

5K: İnternetim, telefonum var, bilgisayarım var. Yani ben çok araştırdım. Ben sürekli tercih değiştirdim.

6K: İhracat ve ithalat uzmanları, lojistik mühendislerinden ve gümrük müşavirlerinden destek aldım

7K: İstedğim meslek hakkında bilgileri okudum, meslek sahibi kişilerle konuştum, onların fikirleri beni çok etkiledi

Öğretmenlerinin olumlu etkisini ifade eden yalnızca iki öğrenci vardır.

5. Bu kritik seçim yaşantısı sırasında bir uzman desteğinden, yönlendirme hizmetlerinden yararlandın mı? (Örneğin: eğitsel ve mesleki bilgi, kişilik özellikleri değerlendirme testleri, okul psikolojik danışmanı ile görüşme vb.)

Evet, ise; hangi hizmetler? Bu hizmeti Hangi ortamda/ kurumda aldın?

On beş öğrenciden çoğunluğu (f=8) hiçbir uzman desteği almadığını, rehberlik hizmetlerinden yararlanmadığını belirtmektedir.

1K: *Hiçbir uzman desteği almadım, hiçbir yönlendirme hizmetinden yararlanmadım. Bizim rehber öğretmenimizi ben okulda görmezdim, kimseyle de görüştüğünü görmedim. O yüzden onu destek alınacak biri olarak algılaması sanırım.*

12K: *Rehberliğin sadece adı vardı, o kadar.*

14E: *Hayır Rehberlik servisinden yararlanmadım Maalesef okulda rehberlik adına hiçbir etkinlik yapılmıyordu. Okulda rehberlik eğitimi yetersiz olduğundan, rehber öğretmenle çok fazla görüşme şansım olmadı. Bu görüşmelerde de bana belirgin bir etkisi olmadı*

Bir öğrenci (6K) bu konudaki soruyu “Yeterli ölçüde yararlandığımı düşünmüyorum. Önemli bir etkisi olmadı” şeklinde yanıtlamıştır.

Hizmet aldığını söyleyen 5 öğrenci vardır.

5K: *Aslıhan hoca çağırıyor öğrencileri meslekler için. Bilgilendiriyor bizi. Ama ben daha çok edebiyat öğretmenlerimden bilgi aldım.*

15E: *Rehber öğretmenimle çok sık olmasa da görüşüyordum ve fikirler alıyordum.*

2E: *Ben kişisel olarak yanına gitmedim, ama giden arkadaşlarım var*

İki öğrenci, mesleki konular dışında (anne-babasının boşanması sırasında, intihar girişimi nedeniyle) psikolojik destek yardımı almışlardır.

Meslek seçimi; “bireyin kendisine açık meslekleri çeşitli yönleri ile değerlendirip, kendi gereksinimleri açısından istenilir yönleri çok, istenmeyen yönleri az olan birine yönelmeye karar vermesidir.” (Kuzgun, 2007, s.44).Bireyin kendisine uygun olan mesleği belirlemesi çok uzun ve güç bir süreçtir.

Mesleki gelişim süreci, çocuklukta bir meslek fikrinin oluşmaya başlamasından itibaren, yetişkinlikte bir meslek sahibi oluncaya kadar geçen birçok gelişim evresini kapsar: 1.Uyanış ve farkında olma (5-12 yaş), 2.Meslekleri keşfetme ve araştırma(12-15 yaş), 3.Karar verme (15-18), 4.Hazırlık (18-23), 5.İşe yerleşme olarak gruplanmaktadır (Yeşilyaprak,2005).

Bu gelişimsel süreçte gencin;1. Kendini, özellikleri ve değişik konulardaki yetenekleri açısından doğru, gerçekçi ve ayrıntılı olarak değerlendirmesi, 2. Bir meslekten neler beklediğini açık ve net bir biçimde ortaya koyabilmesi, 3. Mevcut seçenekleri

incelemesi, her birini beklentileri karşılama, var olan yetenek ve ekonomik olanaklarla ulaşabilme yeterliği açısından değerlendirmesi,4. İstekleri ve beklentileri karşılama ve erişme olasılığı olanlara yönelme kararını verebilmesi için, destek ve yönlendirilmeye ihtiyacı vardır. Oysa mesleki/teknik eğitimde okuyan öğrenciler, mesleki gelişim sürecini tamamlamadan ve bu süreçte yönlendirme desteği almadan bir mesleği seçmiş ve mesleğe hazırlık dönemine başlamış olmaktadır.

6. Eğitim geçmişine baktığında en çok neyin etkili olduğunu düşünüyorsun? (Bu bir kişi mi, bir olay mı, bir bilgi mi, kendi güçlü bir yönün mü, bir dış destek mi?)

Meslek lisesine gitmeye karar verme anında etkili olan kişi olarak, aile (f=7) ve yakın çevre (akraba, tanıdık, (f=6) en sıklıkla belirtilen etkenler olmasına karşın, “eğitim geçmişinde belirleyici güç” sorusu karşısında çoğunluk (f=9), eğitim geçmişini ve eğitim çizgisini belirleyen etkeninin “kendisi” (*kendi gücüm, güçlü bir yönüm, tutumum, gözlemlerim, araştırmalarım*) olduğunu belirtmektedir.

Tablo 7. Öğrencinin Eğitimini Belirleyen Etken

Etken	f
Kendim (gücüm, güçlü bir yönüm, tutumum, gözlemlerim, araştırmalarım)	9
Aile (4 aile baskısı+1 baba baskısı+1 aile desteği)	6
Diploma ve sınav notum	1

“Mesleki/teknik eğitim kararı verdiğin, kritik dönemde sana destek olan biri; (öğretmenin olabilir, abi olarak gördüğün biri olabilir, arkadaşın olabilir) yani sana en fazla destek verdiğini düşündüğün birisi oldu mu?” sorusu karşısında bir öğrencinin (2E) “ *Öyle biri yok ya.*” Şeklinde karşılık vermesi dikkat çekmiştir.

Bu öğrenciler okula, çevresinden (aile, akraba, arkadaşlar vd.) miras aldığı kültürel sermayeyle gelmektedir. Eğitim sürecinde onları çevreleyen maddi dünyanın olanakları/olasılıkları ile öznel istekleri arasında yüksek düzeyde bir ilişki olmadığını

görmektedirler. Okul rehberlik hizmetleri, burs, yurt, yemek yardımı gibi sistemin aslında yeterince demokratik olduğu yanılması üreten bazı telafi edici kaynaklarından yararlanma olanaklarını/olasılıklarını/sınırlarını bilmekte ve sistemin genel kalıp ve işleyişini az-çok “yırtan öğrenci” olabilmek konusunda kendi güçlerine dayanmak gereği duymaktadırlar.

7. Bundan sonrasında neye ulaşmayı amaçlıyorsun? Ulaşmak istediğin belirli eğitsel ve mesleki hedeflerin var mı?

Öğrencilerin, eğitim gördüğü alanda işe başlamayı planlayanlar, eğitim gördüğü alanda yükseköğretime devam etmek isteyenler ve farklı bir alana geçmeyi düşünenler olarak, sayıları birbirine yakın üç gruba ayrıldıkları görülmektedir.

Tablo 8. Öğrencinin Gelecek Hedefi

Hedef	f
Eğitim gördüğü alanda yükseköğretime devam etmek	6
Eğitim gördüğü alanda işe başlamak	5
Farklı bir alanda yükseköğretime devam etmek	4

Görüşme yapılan 15 öğrencinin, gelecekte ulaşmak istedikleri eğitsel ve mesleki hedefleri hakkında söyledikleri aşağıda listelenmiştir:

1: *Şu anda Bilişim Teknolojileri Eğitimi alıyorum. Ancak bu eğitim benim hedefimle paralel değil. Ben hemşire olmak istiyorum.*

2E: *Ben bu eğitimle kendi bölümümde gümrük müşaviri olmayı düşünüyorum.*

3K: *Bölümüm hemşirelik. Hemşireliği bitirdikten sonra psikolog olmak istiyorum*

4E: *Şuan bu lisedeyim ama ya politikaca ya da psikolog olmak istiyorum.*

5K: *Hedefim kesinlikle dış ticaret üzerine değil. Üniversitede Öğretmenlik düşünüyorum. Edebiyat öğretmenliği falan olabilir. Ama kesinlikle öğretmenlik. Başka hiçbir bölümü kendime yakın hissetmiyorum... Durumum vahim. Dışarıdan baksam kendime acırım kararsızlığım yüzünden. Hiç bir şeye karar veremiyorum. Hep ikilem arasında kalıyorum ailemi de kıramıyorum.*

- 6K:** Lojistik mühendisi olmayı amaçlıyorum. ERASMUS deneyimi yaşamak istiyorum
- 7K:** Bir şirkette insan kaynakları bölümünde çalışmayı düşünüyorum.
- 8E:** Bu alanda kendi kendimi yetiştirip, alanımın en üst basamaklarını kavrayıp, iyi bir iş yerinde çalışıp kariyerimi arttırmak hevesimdir.
- 9K:** Mezun olduktan sonra kendi alanımla ilgili bir meslek seçeceğim. Muhasebeci olmayı düşünüyorum
- 10K:** Bölümümü bitirdikten sonra mali müşavir olmayı istiyorum.
- 11K:** Mezun olduktan sonra kamu sektöründe çalışmayı düşünüyorum. Bu dalda kendimi geliştirerek hayatımda güzel bir kariyer yapmayı planlıyorum
- 12K:** İyi bir eğitimci olmayı hedefliyorum. Sadece öğrencilerime değil, asıl eğitimi ailelere vermek gerekiyor. Buradan başlayabilirim.
- 13K:** Bir iş sahibi olmak ve kendi ayaklarım üstünde durmak istiyorum.
- 14E:** Tek hedefim iş hayatında başarılı olup para kazanmak
- 15E:** Bundan sonra en azından 2 yıllık da olsa, kendi alanımda üniversitede okumak istiyorum. Sonra iyi bir fabrikada mesleğimi yapabilirim.

Maddi yetersizliklerden dolayı ilgilerini geliştirmesini ve yeteneklerini keşfetmesini sağlayacak deneyimleri az olan öğrenciler, ulaşılabilir hedefler koymakta zorlanmakta, yükseköğretimi hedefleseler de, genelde akademik başarının düşük olmasından dolayı hedeflerine ulaşamamakta ve hayal kırıklığı yaşamaktalar. Öğrencilerin uygun hissetmedikleri, kendi ilgi ve yeteneklerine uygun olmadıklarını düşündükleri bir alanda öğrenim görmek zorunda olmaları, hiçbir şekilde yeniden yönlendirme yapılamaması eğitim sistemimizin engelleyici yönlerinden biridir. Okul/bölemler arası geçişleri daha esnek hale getiren, yalnızca akademik başarıyı ölçüt almayan, öğrencilere yeniden yönlendirme olanağı veren, yeni düzenlemelere ihtiyaç vardır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, A. Sen'in kapasite geliştirme yaklaşımının kuramsal perspektifini benimseyerek, ezilen kesim gençlerinin mesleki/teknik eğitime geçişlerindeki yönlendirme eşitsizlikleri üzerine bir inceleme yapılmıştır. Türk eğitim sisteminde yönlendirme yapıları bağlamında, ezilen kesim gençlerinin kendini yönlendirme yeterliklerini, yani bir üst öğrenim projesi veya veya gerçekten değer verdikleri bir kariyer benimsemek konusunda sahip oldukları gerçek özgürlükleri (*capabilities to orient*) incelemek amaçlanmıştır. Alt SED gençlerinin, eğitsel/mesleki yöneltme seçimi, bir eşitsizlik durumunda sınırlı olanaklar ve mümkün olanlar arasından, belli bir ilginin ve benimsenen tercihlerin ifadesi sonucu olan bir seçimin özgürlükle bağlantısı açısından ele alınmıştır.

Amartya Sen (2010), sosyal adaletin, bireyin kendisi için değerli gördüğü (*reason to value*) yaşam biçimini sürdürme konusundaki gerçek özgürlük olduğunu savunur. Bu adalet kuramı, « bireylerin sahip oldukları olanakların kapsamı » üzerinde durur. Bireyin sahip olduğu kaynaklara, yasal haklarına ve bunların yaşamı üzerindeki etkililiğine, yani dönüştürücü rol oynama kapasitelerine dikkat çeker. Bireyler, eğitsel ve mesleki yönelim kararlarında özgürlük konusunda, sosyal açıdan eşitsiz biçimde konumlanmıştır.

Birçok çalışmada, üst öğretim kurumuna geçişi, bir program seçimini engeleyebilen, çeşitli kombinasyonların yarattığı kişisel ve sosyal mağduriyet biçimlerine dikkat çekilmektedir. (ERG,2014; MEB,2013; Dünya Bankası, 2010; Aran, 2009). Yönlendirme alanındaki eşitsizlikler, eğitsel yönelimleri belli bir dersin, eğitim programının veya alanının, belli bir kariyerin seçilmesini etkiler. Genetik ve sosyal kalıtım özellikleri (sosyal sınıf veya etnik köken, cinsiyet) ve aynı ölçüde sosyal yapılar (yöneltme sistemi ve aşamalarına) belirleyici rol oynar.

Türkiye’de cinsiyet özelliği, eğitsel gelişimi ve yönelme sürecini etkileyerek olanaklar alanını sınırlayan etkenlerden bir tanesidir. Gençlerin yaşamında toplumsal cinsiyet kalıpları çok erken yaşlarda oluşturulmaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kız çocuklarının eğitim ilgilerinde ve eğitsel seçimlerinde farklılaşmaya yol açmakta, kariyer geleceklerini, sınırlı bir seçenek yelpazesi içinde planlamalarına neden olmaktadır (Akkoç, 2009; Sürücü&Bacanlı, 2009). Kızlar temel bilimlerle ilgili olarak zayıf bir yetkinlik beklentisi geliştirmekte ve bu seçeneklerden kaçınılmaktadırlar. (Aytekin, 2005; Duru-Bellat 2010). Bu araştırma sonuçları da, 10 kız öğrenciden yalnızca 4 ünün istediği eğitimi programında okuyabildiğini ve konumundan mutlu olduğunu göstermektedir. Üç kız öğrenci, ilk tercihleri olan Sağlık Meslek Lisesi için yeterli puan elde ettikleri halde, okul evlerine uzak olduğu için gidememiştir. Diğer ikisi ise bu okula giriş için yeterli puanı elde edememiştir. Bu nedenle okudukları okul/bölümde mutsuzdurlar. Erkek öğrenciler açısından bakıldığında ise; 5 erkek öğrenciden 3 ü istediği Anadolu eğitimi programında ve mutludur.

Ait olunan sosyal sınıf etkeni de bireyin eğitsel/mesleki yönelim çizgisi üzerindeki bir diğer önemli etkendir (ERG, 2014; Akkoç, 2009; Sürücü&Bacanlı, 2009; Aytekin, 2005; Duru-Bellat 2010). Ait olunan sosyo-ekonomik çevrenin okullara giriş koşulları, ödenekleri ve kontenjanlar, bilgiye ulaşım gibi konularda yarattığı eşitsizlikler, okul seçiminde rol oynar. Bu araştırma örneklemini oluşturan öğrencilerin hepsi, alt SED koşullarına rağmen, ortaöğretime geçiş sınavı engelini aşarak belli bir mesleki/teknik eğitim kurumuna yerleşmeyi başarmış öğrencilerdir. Bu 15 öğrencinin çoğunluğu (f=12) mesleki teknik eğitime geçiş sırasında dikkate aldığı/veya çevresindekilerin dikkate almasını istedikleri seçenekler/olanaklar/olasılıklar / fırsatlar bulunmadığını belirtmişler ve bunun yerine karşı karşıya kaldıkları engelleri dile getirmişlerdir.

Alt SED grupları yüksek öğretim konusunda gerçekçi olmayan projelere yol açan eksik hatta yanlış bilgi kurbanı olabilmektedirler. Bu

araştırmada, mesleki/teknik eğitime geçişte etkili olan kişi ve/veya olaylar olarak en sıklıkla aile (f=7) ve yakın çevre (akraba, tanıdık, f=6) belirtilmiştir. Çoğunluk (f=9) Mesleki/teknik eğitime geçişini yönlendiren, hiçbir uzman desteği almadığını, rehberlik hizmetlerinden yararlanmadığını belirtmiştir.

Eğitim sistemi ve yönlendirme aşamaları, sosyal akış üzerinde rol oynayan önemli bir etkidir. OSP yapıları kavramı, bir ülkenin eğitim ve yönlendirme politikaları, eğitim sisteminin yöneltme aşamaları, yönlendirme hizmetlerinin organizasyonu, yönlendirme desteği yöntemleri, yönlendirme hizmetleri ve gençlerin yönelme alanları olara gençlerin yönlendirmesini desteklemek için yürürlüğe koyduklarıyla ilgilidir. İlk yöneltme aşamasının çok erken yaşlarda yer alması, çocuğun geleceğini büyük ölçüde belirleyen bir seçimi küçük yaşta yapmak durumunda bırakmaktadır (Olympio, 2012; 2013). Birçok ülke eğitim sisteminde, eğitsel başarıları zayıf öğrenciler, yönelimlerini diğerlerinden daha erken yaşlarda eğitimi terketmek üzere belirlemek durumunda bırakılmaktadırlar. Türkiye gibi ülkelerde eğitim sisteminin yapılanma sürecini tamamlamamış olması, sıklıkla değişmesi nedeniyle kararlılık ve tutarlılıktan uzak ve kırsal kesimde yaşayan gençlerin ulaşımının zor olması gibi nedenler de gencin eğitim rotasında eşitsizlik yaratmaktadır. (ERG, 2012b)

Alt ve orta sınıf ailelere mensup gençler, eğitsel/mesleki yönelimlerinde okuldan soğuma/uzaklaşmanın sonucu olarak, kendi kendini dışlama (*self-exclusion*) davranışı gösterirler. (Aytekin, 2005; Olympio, 2013). Çalışmaya katılan 15 öğrenci arasında, eğitimini aldığı mesleği yapmak isteyen yalnızca altı öğrenci vardır. 15 öğrenciden 6 sı Anadolu mesleki/teknik eğitim programlarında ilk tercihi için yeterli puanı sağlamış ve istediği bir eğitim programında okuyor olmaktan dolayı mutlu durumdadır. Üç öğrenci, kendi başarı durumunu kabul eden bir tutumla, kısa yoldan meslek sahibi olmalarını sağlayacak bir mesleki/teknik eğitim programına, diploma notu ile giriş yapma yolunu seçmiştir.

Bu araştırmada gençler, mesleki/teknik eğitime geçiş kararını, bir eğitsel/mesleki yönlendirme hizmetinden yararlanmadan, aile ve yakın çevre etkisiyle aldıklarını belirtmelerine karşın; bu gençlerin çoğunluğu (f=9) eğitim geçmişini ve eğitim çizgisini belirleyen etkeninin “kendisi” (kendi gücüm, güçlü bir yönüm, tutumum, gözlemlerim, araştırmalarım) olduğunu belirtmektedir. Aynı SEDden gelen ve mesleki/teknik eğitim alanında okuyan öğrenciler, eğitsel/mesleki yönlendirme hizmetleri gibi pozitif dönüştürücü kurumsal yapıların kapsayıcı ve sosyal hareketliliği destekleyici nitelikte varlığının ve/veya işleyişinin zayıf olması karşısında; sosyo- kültürel çevrenin negatif dönüştürücü etkisini aşmak için kendi özgürlük alanları çerçevesinde yapabilirliklerine güvenmektedirler.

Sen’e göre adalet, kişi için değerli olanı gerçekleştirme olanağı, özgürlüğü ve yeterliğiyle ilgilidir. Kişinin yalnızca ne yaptığına değil, gerçekten ne yapabileceği önemlidir. “Kişi, bir şeyi, onu yapmakta özgür olduğu için mi, yoksa başka seçeneği olmadığından dolayı yapmak zorunda olduğu için mi yapmaktadır? Üst SED e ait bir öğrencinin seçiminde, hiçbir şekilde öncelik listesinde ilk sırada yer alamayacak bir mesleki/teknik eğitim programı, alt SED den gelen örneklem grubundaki bazı öğrenciler için ilk tercih olabilmektedir.

Eşitsizlikler, birilerinin diğerlerine göre daha sınırlı yapabilirliğiyle ilişkilidir. « Bir kişi eğer diğerine göre daha az yapabilir durumda –daha az gerçek olanaklara sahip - ise, yaşamında değer verdiği bir şeyi gerçekleştirme anlamında avantajı, daha düşüktür.

Eğitim sistemlerinin kapasiteyi geliştirme (capacitant) niteliği, kişilere açtığı gerçek olanaklarla ilişkilidir. Esas olan, öğrenciler için yürürlüğe konmuş olan eğitim kaynaklarından çok, bu kaynakların gerçek fırsat yaratabilme değeri, yani kişilerin bu kaynaklardan kişisel seçimleri yönünde yararlanabilme olanaklarıdır (Sen, 2009, p. 51). Bu çalışma sonuçları, Türk eğitim sisteminde yönlendirme alanında mevcut kaynakların, bireysel (örneğin cinsiyet, başarı) ve sosyo-kültürel (SED) zayıflık boyutlarının etkisi altındaki gençlerin, kendisi için uygun ve değerli gördüğü eğitim

projesini gerçekleştirme yönünde olanaklar alanını ve özgürlük kapasitesini genişletme özelliklerini güçlendirme gereğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- AKKOÇ, F.F. (2009). "Lise öğrencilerinin kariyer düşüncelerini etkileyen faktörlerin incelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- ARAN, M.A., LLANOS, M. CAN, R. and URAZ, A. (2009). "Inequality of Opportunities and Early Childhood Development Policy in Turkey", Ankara: Turkey Welfare and Social Policy Analytical Work Program. World Bank
- AYTEKİN, A. (2005). "Meslek seçimini etkileyen sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler Isparta örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Isparta.
- BONVIN, J.-M., FARVAQUE, N. (2007). « L'accès à l'emploi au prisme des capacités », Enjeux théoriques et méthodologiques. Formation et Emploi. Revue française de sciences sociales, 98, 9-22.
- DURAN, C. (2006). "Mesleki Yönlendirme Faaliyetlerinin Teknik ve Endüstriyel Okullara Etkisi" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Dünya Bankası (2010). "Turkey: Expanding Opportunities For The Next Generation: A Report on Life Chances", Washington DC: World Bank.
- Dünya Bankası (2011). "Improving the Quality and Equity of Basic Education in Turkey: Challenges and Options", Mart 2013, <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2012/01/20/improving-the-quality-and-equityof-basic-education-in-turkey>

- ERG (2012a). “İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına dair Kanun Teklifi”ne İlişkin İnsan Hakları ve Bilimsel Bulgular Işığında Bir Değerlendirme”, Mayıs 2013,
http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/4%2B4_Eski_GerekceMetni_15032012.pdf
- ERG (2012b). ““4+4+4” Düzenlemesi ile Neler Değişti? Yeni Sisteme Geçişte Neler İzlenmeli?”, İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- ERG (2013). “Eğitim izleme raporu 2013”, İstanbul: ERG.
- ERG (Mayıs 2014) Türkiye eğitim sisteminde eşitlik ve akademik başarı Araştırma raporu ve analiz
- KUZGUN, Y. (2006) “Meslek Gelişimi ve Danışmanlığı”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1-108.
- MEB (2013). “Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2012-2013”, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB (2013b). “Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim 2012-2013”, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- OLYMPIO, N. (2012). «Les contextes éducatifs européens à l'épreuve de la théorie des « capacités » d'Amartya SEN. Dans F. Picard et J. Masdonati (Éds.), Les parcours d'orientation des jeunes: dynamiques institutionnelles et identitaires. Québec : PUL.
- SEN, A. (1992). “Inequality reexamined”, New York: Russel Sage Foundation.
- SEN, A. (2009). “L'idée de justice”, Paris: Flammarion.
- Sürücü M. ve Bacanlı H. (2009). “Kariyer engelleri ile ilgili nitel bir araştırma”, X.Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Çukurova üniversitesi, Adana.
- YEŞİLYAPRAK, B.(2000). “Eğitimde Rehberlik Hizmetleri”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara,

YILDIRIM, A. & ŞİMŞEK, H. (2008). "Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri",
(6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

VERHOEVEN, M., Orianne, J. F., Dupriez, V. (2007). Vers des politiques d'éducation
«capacitantes» Formation et Emploi. Revue française de sciences sociales, 98,
93-107.